TYGODNIK KATOLICKI

1862. Grodzisk, 21. Listopada. № 47.

Tygodnik katolicki wychodzi co tydzień w Piątek. Cena prenumeraty 1 Tal. ćwierćrocznie. Listy z zagranicy adresować należy do Grodziska (Graetz, Grand Duché de Posen.) Redakcya odbiera i odsyła korespondencye frankowane. Rękopisy tylko się na wyraźne, poprzednie żądania zwracają. Po użyciu ulegają niezwłocznie zniszczeniu.

SPRAWA UNICKA*).

—

Anno 1853. convenerant Leopoli Illustrissimi ac Reverendissimi hujus Regni Archiepisc. et Episcopi latini et rutheni ritus, ut communicatis consiliis certas quasdam definirent normas, quibus mutuae utriusque ritus correlationes ordinarentur, pax et concordia inter filios unius matris s. Ecclesiae catholicae restitueretur ac conservaretur, dissensionibus vero objurgationibus et abusibus in posterum porta praecluderetur. Illas autem de quibus Reverendissimi DD. Episcopi invicem convenerunt, directivas normas pro ordinandis inter utrumque ritum relationibus, collectivo petito dtt. 23. Decembris 1853. S. Sedi Apostolicae pro benevisa gratiosa adprobatione substraverunt.

Causa isthoc usque nunc quievit; modo autem ex mandato SSmi Domini Nostri Summi Pontificis per S. Congregationem propagandae fidei in examen deducta est.

Antequam vero praedicta S. Congregatio ad ejusdem adprobationem deveniat, adhuc quaedam dubia dilucidanda proposuit, ad quorum dilucidationem singularum Dioecesium in Regno Galiciae Ordinarii Litteris Excellentissimi Domini Nuntii Apostolici apud caes. Aulam Viennae dtt. 1. Octobris 1862. provocati extiterunt.

Dubia illa sunt sequentia:

1. In adumbrato a Reverendissimis D. D. Episcopis Schemate conventionis ratione baptismi per Sacerdotem alterius ritus aliquando administrandi statuitur: „In babtizando adjutorium non feratur, nisi in casu urgentis necessitatis.“ Quaeritur itaque: „An consultius foret, ad periculum aeternae perditionis praecavendum, facultatum parochis facere baptizandi proles alterius ritus, si praeter casum necessitatis ob imminens vitae periculum, alia impedimenta, prout ex gr. hyemis inclementia, locorum distantia itineris difficultas obstent, quominus baptisma a proprio Sacerdote administrari possit? Agitur enim de Sacramento aeternae animarum saluti necessario, cujus administratio ex mente Ecclesiae catholicae diu procrastinari non debet, ob repentinos casus, qui semper incidere possunt. Quapropter via ratioque proponenda est eo, ut pro locorum adjunctis, et quin occasio contentionibus et dissidiis praebeatur, infantes non tardius quam deceat salutari regenerationis lavacro abluantur.“

2. Quaeritur: „An a Ruthenis consuetudo, quae apud ceteros Orientales viget, servetur, praesentandi ad baptismum pueros infantes post quadragesimum, puellas vero post octogesimum a nativitate diem?

3. Quaeritur: „An usu receptum sit, Parochos tum Latinos quam Ruthenos absque speciali venia proprii Episcopi rite et legitime mutuo sibimet delegare jus baptizandi infantes alterius ritus.“

4. „Cum in Schemate conventionis statuatur, ut in locis thaumaturgis a Presbyteris Latinis invitandi sint tot Rutheno-Catholici Presbyteri, quot sufficere possint consecrationi et distributioni s. Eucharistiae pro fidelibus Ruthenis in loco thaumaturgo confessis; quaeritur: quanam de causa nulla fiat mentio de locis thaumaturgis Rutheno Clero commissis, et de invitatione Latinis presbyteris facienda, ut pari vice Eucharisticum Panem consecrent et distribuant proprii ritus fidelibus?“

5. Quum in Conventionis Schemate propositio facta sit; ut loco vigentis ad praesens hisce in Regnis praxis, secundum quam proles in mixti ritus matrimoniis procreatae ritum parentum juxta sexum, i. e. filii ritum patris, filiae vero ritum matris sequuntur, in posterum stabiliatur norma: „ut omnes proles ex ejusmodi mixti ritus matrimoniis ritum patris sequantur;“ quaeritur: „An non sit locus timoris, ut dissidia intestina in privatis familiis exoriri possint ex praxi juxta Conventionis Schema noviter inducenda circa religiosam educationem prolium ex matrimoniis mixti ritus procreatarum, nempe ut in posterum cuncta proles ritum patris sequi debeat?“

Ut jam adhaec a S. Congregatione propagandae fidei proposita quaesita debite respondere valeamus, ad mentem Excellentissimi Domini Nuntii Apostolici Vestrum, Venerabiles Fratres! matura experientia limatum judicium praevie exquirendum esse duximus. Et quidem:

1. Quoad 1. Oppido putamus, praeter imminens vitae periculum et alias graves difficultates sufficere ut baptismus a Sacerdote alterius ritus licite administrari possit. Vestrum igitur requirimus consilium super eo, in quibus adjunctis facultas danda sit sacerdotibus baptizandi proles alterius, et quae cautiones adhibendae sint, ne inde contentionibus ut dissidiis praebeatur occasio, utque proles a sacerdote alterius ritus baptizata proprio ritui conservetur et actus baptismi in libros metricales propriae parochiae debito tempore inscriptio assecuretur; et an vigentes eacirca leges sufficiant, vel vero aliae adhuc et quae cautiones praescribendae sint?

2. Quoad 2. Consuetudo dicta, quantum quidem scimus, apud Ruthenos non viget; quodsi autem alicubi fors vigeret, desuper Nobis referendum esset.

3. Quoad 3. Posse juxta usum receptum parochos sine speciali venia proprii Episcopi delegare jus baptizandi infantes sui ritus parochis ritus alterius, non est dubium; referendum tamen horsum erit, ubi et in quibus adjunctis generalis talis delegatio data sit.

4. Quoad 4. Referendum erit, an et ubi in vestro districtu existant loca thaumaturga Clero Rutheno commissa, et a fidelibus Latini Ritus etiam frequentata, et num ad ea, vel etiam ad alias Ecclesias

---

*) Podajemy arcyważny okólnik JWJX. Infułata Administratora Diecezyi Przemyskiéj, o którym nasz Szanowny Korespondent z nad Sanu donosił, czytelnikom, i liczymy go do rzędu dokumentów największéj wagi w dzisiejszych dziejach Kościoła polskiego.

Ruthenas, quando in iis solemnitates cum indulgentiis confluente quoque ad illas populo fideli Ritus Latini celebrantur, vocentur Sacerdotes Latini Ritus, qui fidelibus sui Ritus SS. Eucharistiam consecrent ac distribuant.

5. Quoad 5. Quaestio haec est gravissimi momenti, et in ea dirimenda inprimis maturam experientiam Vestram consulendam esse ducimus; qui enim internas familiarum relationes bene nostis, facilius etiam dijudicare poteritis, num intenta innovatio circa religiosam educationem prolium ex mixti ritus matrimoniis utilis sit evasura vel vero damnosa.

Super istis itaque punctis oportunas informationes brevissimo quo fieri poterit tempore Nobis suppeditandas, a Vobis praestolamur.

Insuper autem, quum in memorato Conventionis Schemate declaretur; „In futurum nemini absque obten ta Sedis Apostolicae facultate ex uno alterum ritum transire liceat; „circa hanc quoque praescriptionem mentem Vestram ac mature expensam sententiam Nobis exponere velitis.

Hac vero insimul opportunitate utimur, ut Vobis, Venerabiles Fratres! alia quodam quaesita mutuas utriusque ritus correlationes concernentia proponamus.

Innotuit Vobis procul dubio jam e publicis ephemeridibus. SSmum Dominum Nostrum Pium PP. IX. peculiarem ex Congregatione propagandae fidei conflatam Congregationem negotia unice tractanda et expedienda curet, atque literis encyclicis dtt. 8. Aprilis 1862. ad omnes Patriarchas, Archiepiscopos et Episcopus ritus orientalis communionem cum S. Sede Apostolica habentes missis, ab iisdem accuratam de singularum Dioecesium Statu relationem expostulasse, ut praedicta congregatio labores suos in majorem Ecclesiarum istarum prosperitatem eo felicius conferre posset.

Ex occasione jam harum Apostolicarum Literarum Excellentissimus Metropolita et Archiepiscopus Leopoliensis r. gr. c. dtt. 25. Maji. a. c. et Illustrissimus Episcopus r. gr. c. Premisliensis dtt. 28. Junii a. c. Literas pastorales ad suum dederunt Clerum, quibus ab eodem necessarias quasdam informationes exquirant ad debite praestandam S. Sedi Apostolicae relationem de statu suarum Dioecesium.

Inter quaestiones Clero Rutheno tam Leopoliensis quam Premisliensis Dioecesis propositas verbotenus occurrunt sequentia:

a. (N. 9.) „Quae s. Unio nostra experitur impedimenta, quominus eluctari possit ex sua debilitate, et in oculis Occidentis et Orientis nec non ipsorum Unitorum debitam sibi nanciscatur aestimationem et venerationem, qua olim Ecclesiae Orientales, communionem cum s. Sede Romano foventes, fruebantur, quibus opportunioribus modis hujusmodi impedimentis efficacius occurri posset, ne circumdantes nos Orientales, a praefata communione separati, scandalum et ansam sumant perhorescendi S. Unionem et Latinos, acsi iidem S. Unionem tractarent, qua medium eo facilius obtrudendi Orientalibus et speciatim nostris Ruthenis latinum ritum, eosque huic ritui, postpositis omnibus legibus Ecclesiasticis, aggregandi? Hic accludendae sunt consignationes eorum, qui ex ritu nostro in singulis Curatiis illegaliter ad ritum latinum per Clerum polonum suscepti sunt, cum provocatione ad testimonia librorum metricalium, quod ad ritum nostrum pertineant.“ Insuper

b. (n. 10.) „Exhibendum est, num in matrimoniis mixti ritus partes ritus nostri per Clerum polonum non latinisentur, numque idem Clerus non adversetur ineundis matrimoniis mixti ritus, quando non praevidetur latinisatio partium nostri ritus?“

c. (n. 11.) „Qualia adhibentur a Clero polonico media, cujusque generis argumentationes adducuntur, ut fideles nostri ritus permoveantur transire ad ritum latinum?“

d. (n. 12.) „Num Clerus polonus ritus latini ritum nostrum debite aestimet et observare soleat Constitutiones Apostolicas, quae correlationes utriusque ritus ordinarunt.“

e. (n. 14.) „Unde promanant civillationes et denuntiationes Polonorum, quod Rutheni Graeco-Catholici gravitent ad Schisma Orientale et ad Moscovitismum? Num ad eas faciendas non intercedant politicae combinationes Polonorum, quas sub specie religionis et catholicitatis fieri notavit Sanctitas Sua in Literis ad Archiepiscopum Leopoliensem ritus latini die 17a Martii anno 1862 datis, ut nempe tali ratione Rutheni in Galicia priventur gratia s. Sedis Romanae et Alti Regiminis Austriaci?“

Hae jam, uti et aliae quaestiones Clero rutheno eum in finem propositae sunt, uti in fundamento praestitorum ab eo responsorum accurata super statu ritus Rutheni in Galicia relatio s. Sedi Apostolicae praestari possit.

Nos quidem e querelarum mole a Parochis Latinis adversus Clerum Ruthenum ad hoc Consistorium continue pervenientium conjici debere censebamus, nostro ritui latino per Clerum ruthenum non parva detrimenta inferri; ex praedictis vero edocemur, ritum ruthenum a Clero Latino injuriam pati. Igitur in jus vocati oportet, ut praesto habeamus defensionis adminicula. Quapropter easdem praemissas quaestiones Clero Rutheno datas, Vobis quoque Venerabiles Fratres, anteponimus, et necessarias easuper informationes a Vobis exquirimus. Et quidem:

a. Exhibendi sunt conatus Cleri Rutheni pertrahendi fideles ritus latini posthabitis omnibus legibus Ecclesiasticis ad ritum ruthenum. Hic accludendae sunt consignationes eorum, qui ex ritu nostro in singulis Curatiis illegaliter ad ritum ruthenum per Clerum Ruthenum suscepti sunt, cum provocatione ad testimonia librorum metricalium, quod ad ritum nostrum pertineant. Insuper

b. Exhibendum est, num in matrimoniis mixti ritus partes ritus nostri per Clerum Ruthenum non ruthenisentur, numque idem Clerus non adversetur ineundis matrimoniis mixti ritus, quando non praevidetur ruthenisatio partium nostri ritus? porro: quibus aliis adhuc de causis et quibus mediis Clerus Ruthenus ejusmodi matrimonis mixti ritus impedire conetur, et qualia incommoda partes nostri ritus quoque inde experiantur? Hic quoque specificandi sunt casus, in quibus Clerus Ruthenus illegaliter vel etiam invalide matrimonia benedixit, altero vel etiam utroque sponso ritum latinum profitente.

c. Qualia adhibentur a Clero Rutheno media, cujusque generis argumentationes adducuntur, ut fideles nostri ritus permoveantur transire ad ritum ruthenum?

d. Num Clerus Ruthenus ritum nostrum debite aestimet et observare soleat Constitutiones Apostolicas, quae correlationes utriusque ritus ordinarunt?

e. Unde promanant oblatae Ruthenis criminationes, quod ad Schisma orientale et ad Moscovitismum gravitent? Et ex adverso: unde provenit Cleri Rutheni passim erga ritum et Clerum Latinum animositas? Num

ad cillam non faciant politicae et nationales Ruthenorum combinationes?

Hisce addimus sequentia:

f. Exprimantur factae a Vobis observationes de impressionibus, quas recenter inductae per Clerum Ruthenum circa ruthenum ritum innovationes in populo fideli tam rutheni quam latini ritus produxerunt.

g. Item exponantur causae, ob quas passim fideles ritus rutheni praesertim recentissimis temporibus ad ritum latinum transire valde exoptent.

h. Exhibeatur quoque, num oborta proh dolor! recenti tempore huc illuc dissidia inter Clerum utriusque ritus, ipsum quoque populum fidelem affecerint? Denique

i. Indicentur media ac viae, quibus antiqua, a saeculis tutissime florens concordia et amicitia inter Clerum utriusque ritus, unius s. Ecclesiae Catholicae ministros, rursus posset restitui ac conservari in s. Ecclesiae decus, populi fidelis aedificationem, cunctorumque bonorum laetitiam. —

Ad hasce quaestiones singuli parochiarum Rectores — in quantum ipsis suberit materia — seorsim sua dabunt responsa, sermone latino exaranda, et sine ira et studio explananda. Non sufficient autem generales duntaxat, assertiones sed adducenda erunt facta et dicta cum denominatione personarum agentium aeque ac testium sive immediatorum sive mediatorum. DD. Decani vero collectas suorum Condecanalium relationes adjuncto earum conspectu Consistorio huic immittent.

Causa isthaec dilationem non patitur, quapropter omni cum acceleratione perducenda est, ita, ut praedictae relationes ex omnibus Decanatibus certo ante finem Novembris huic officio praesto sint.

Valde porro exoptandum foret, ut causa haec communi consilio discuteretur, quapropter DD. Decani, in quantum id fieri potest, omnes vel saltem plures suorum condecanalium ad discutiendas praedictas quaestiones in unum congregari facient.

Praesens vero Ordinatio eos praeprimis spectat districtus, in quibus fideles latini et rutheni ritus mixti habitant, et animarum Curatores ex propria experientia necessarias informationes suppeditare valent.

AConsistorio rit. lat.

Premisliae, die 15. Octobris 1862.

Hoppe.

NAJWYŻSZY TRYBUNAŁ.

Rozerwanie wielkie serc ludzkich i potarganie jedności, miłości i zgody sąsiedzkiéj. Skarga.

Od pierwszego strzału, który padł w Tygodniku w potrzebie Ruskiéj, zapaliła się do dziś walka na całéj przestrzeni bojowéj, walka ze strony łacińskiéj odporna, ze strony zaś unickiéj zaczepna i tak zacięta, że powołano nas przed Najwyższy Trybunał, przed Stolicę Apostolską. Pozew ten nie trwożyłby nas wcale, gdyż podobne zdarzały się nieraz; gdyż są słuszne, bo u stóp Ojca powszechnego rozwiewać się mają wszelkie niesnaski. Ale nie może obawy nas zwalniać przeprowadzanie sprawy niezwyczajne i niepamiętne. Dotychczas stawali pospolicie w zawikłaniach podobnych jedynie stróże Kościoła, biskupi, i składali żale swoje, gdzie należy: teraz widzimy pobudzono wszystko duchowieństwo, a nawet, przynajmniéj ze strony ruskiéj lud cały. Niepocieszająca z wielu miar okoliczność i grożąca, Boże odwróć, następstwami niebezpiecznemi. Bo najpierw, bodaj czy do reszty niepierzchnie miłość z pośród zwolenników jednego Mistrza, jeżeli wzajem się śledzić i donosić będą. Powtóre, lud, którego cerkiew wzywa niejako na sędziego, czyli nieokaże plec swoim pasterzom i w ogóle religii! A nuż na dobitek nadeszłoby sprawdzenie słów proroczych: *Rozdzieliło się serce ich, teraz poginą.* Chodźmy i ułówmy je w sieci nasze. Nie ma bowiem gorszéj rozterki nad religijną, a że ją niewiara i odszczepieństwo podbierać zechcą, nie ma najmniejszéj wątpliwości. — Walka obrządkowa na Polskiéj ziemi, to nie to samo, gdyby powstała np. we Włoszech. O gdyby tylko na to Stolica Apostolska pamiętać, i nim zawyrokuje, komissarza na miejsce ku najdokładniejszemu rozpatrzeniu zesłać chciała! — Przyznajemy słuszność niektórym ruskim zażaleniom, mianowicie co do złacinienia obrządku. Niestety, unia stanęła nie sama z siebie, z poczucia wewnętrznego jéj niezbędności i zbawienności. We wszystkich o niemal połączeniach, począwszy od Paleologów, skończywszy na Bułgarach, grały sprężyny ziemskie. Owdzie spodziewane posiłki, tutaj ohydne zdzierstwo gnały zbiegłych synów do Matki, a Matce, luboć nie widziała czystych pobudek, azaliż wypadało powracających odtrącać! A do nawiązywania nitek jedności i uprzątnienia żywiołów niezgody, któż miał być wysełany, jeżeli nie łacinnicy! Po tych piętno niejakie w unii zostawać musiało koniecznie. Wszakże tak bywało zawsze i wszędzie. Już za czasów Pawłowych tłoczyło się obrzezanie do Kościoła. Jest to następstwo nieuniknione apostolstwa przybywającego ze zewnątrz. U nas szło jeszcze o jak najdalsze odgrodzenie od przewrotnego i groźnego sąsiada. Niektóre szczegóły piętna tego, nie przeczym, nie są koniecznym warunkiem katolicyzmu, w którym skoro zmężnieje powrócony naród, może się ich godziwie pozbyć. W podobny sposób postąpiła sobie Polska, zaradzając zbytecznemu kokoszeniu się niemczyzny. Zaiste Stolica chce, aby każdy obrządek przechował się w swéj czystości. Zasadą jéj jest, aby każdy naród sam własnymi pasterzami się obsługiwał. Zewnętrzne nasełanie nie jest celem, tylko chwilowym apostolskim środkiem, lecz niezbędnym, którego gdyby kto nie dopuszczał, znosiłby powszechnie jednotę Kościoła. Przyznajemy zatém w ogóle Rusi prawo oczyszczania swego obrządku od naleciałości łacińskich. Lecz jakich naleciałości? Przypadkowych jedynie, nie istotnych, których uchylenie nie naruszyłoby prawowierność, a z przypadkowych znowu jedynie zużyte, ducha pozbawione, czego nawet łacinnicy sobie pozwalają. A tego pielenia nie ma się ważyć pojedyńczy pop, jak od niedawna chcą się nazywać; lecz dziać się to ma sobornie, jaką też drogą te łacińskie dodatki zostały zaprowadzone; dziać się zawsze za zgodą Stolicy apostolskiéj, a czasu pogodnego. Dziś zaprawdę nie doba na takie przedsięwzięcia, jeżeli zresztą byłyby potrzebne. Unia uszczuplona, schizma całą potęgą samodzierstwa wspierana, nabytku łakoma, czego dała sobie na śpiżu Nowogrodzkim pomnikowe świadectwo, a granice rakuskie posuwliwe. Zapoznaje unia zasadę Kościoła: „Non „solum de constitutionibus legalibus, verum etiam de „scriptis gentilium libenter assumit ecclesia, si quid in „eis probe dictum vel factum agnoscit.“ (Innocent III.) — Ale powiadacie, właśnie dla pozyskania schizmy potrzeba przywieść obrządek zjednoczony do pierwo-

źnéj czystości! Dobrze. Wszakże przy danych okolicznościach za jednego odszczepieńca do was zabłąkanego dziesięciu swoich stracicie, właśnie, że żadnéj nie będą widzieć różnicy, a na ponętach schizmatyckich nie będzie zbywać. Ale i tego jednego nie będziecie skwapliwie podobnoś chwytać, przynajmniéj jak długo schizma Sybirem grozić będzie. Nigdy nie widzieliśmy w unii zbytku missionowania zewnętrznego, przeto wiele nam daje do myślenia nagła gorąca chęć pozyskania Wschodu. Pomyślniejszych zatém pożytków tego nieopatrznego, zuchwałego, niekościelnego i bezbożnego przedsięwzięcia w przyszłości dopatrzeć się nie możem! Wtedy dopiero możnaby sobie po niem coś obiecywać, gdyby caryzm nie wahał się zobojętnienie religijne na zewnątrz wystawić, wszakże nie uczyni tego nigdy, jak długo zechce pozostać samym sobą. Skoroby przestał okazywać gorliwość schizmatycką, runie. Ale jak długo mu Bóg trwania dozwoli, karmić się będzie pomysłami tatarskimi. Nie zawsze zbawienne zastósowanie bezwzględne zasady najzbawienniejszéj. Wreszcie zwalanie złacinnienia obrządku na Polaków w zabranych diecezyach zrozumielibyśmy jeszcze prędzéj, ale we Lwowskiéj i Przemyślskiéj od setku ledwo lat połączonych niejasne nam wcale. Któryż to król polski, albo który sejm to przeprowadził? Prosim, pokażcie nam coprędzéj ciekawy ten statut. Czemużeście przyjmowali łaciników w grono wasze? Czemuż jeszcze dzisiaj, pomijając inne, w dnie nasze odpustowe na przekorę otwieracie swe cerkwie, odwracając przybywających dobrowolnie do nas wiernych waszego obrządku. Niejestże to zaprowadzanie mniéj właściwych uroczystości? Niejestże to nowém złacinnieniem? Zdaje nam się, że unia Lwowsko-Przemyska do dziś dnia jeszcze się sama w sobie nie zrozumiała, dawniéj dla głębokiego zmaterializowania, dziś dla zaciekłości. Gdy was widzim z niebezpieczeńswem igrających, gdy was widzim ustrój obrządkowy dotychczasowy pojedynkiem swawolnie burzących, co samo jest już szczepaniem, gdy widzim w ręku waszych książki petersburskie, gdy słyszym łających twórcom unii i błogosławionym jéj męczennikom, Moskwę nad miar wynoszących, nabożeństwa za schizmatyków odprawujących, luboć wiemy, że mądrość a zwłaszcza miłość nie jest posądzająca, że „baczny nie rychło wierzy, ani „domysłom swoim dufa, do potępienia bliźniego,“ jednakże „uważając i jedno do drugiego przykładając“ trudnobyśmy niektórych z was o skłonność do schizmy nie mieli pomawiać, mimo ich zapewnień, że są prawowierni katolicy, boć przecie i petersburscy tém imieniem się przechwalają. A wszakże i Siemiaszko w początkach przybierał postać baranka. A gdy potrąciliście o rachuby polityczne, toć zmuszeni jesteśmy wypowiedzieć, że zwolennicy państwa ruskiego w następstwie niezbędnie uchylenia unii życzyć sobie muszą, tak, jak znowu wyglądacze królestwa polskiego jak najrozleglejszego jéj rozszerzenia. To znane nasze i wasze drogi dziejowe.

Lekceważenie obrządku zjednoczonego u nas nie było nigdy. Bywaliśmy na praźnikach, słuchali spowiedzi po cerkwiach, zapraszaliśmy unitów do siebie, miewaliśmy u nich msze niekiedy nawet w ryzach. Byłoż to lekceważenie? Jakto pomiataliśmy obrządek, dla tego że się z nami pobracił?! Tego niepojmujemy. Wszakże było niejakie lekceważenie, lecz tylko pojedyńczych osób, które sobie na to zasłużyły. Należałoż przed sprostaczeniem księży niektóréj, ich łakomstwem i świętokupstwem, nepotyzmem, pobieżném sprawowaniem obrzędów i duszpasterstwa, zapoznawaniem stanowiska swego i godności swéj bić czołem?! Dla tych to przyczyn poślednieje obrządek w obliczu własnych wiernych. Dopieroż samozwańcze naginanie do schizmy poniży go w obec łacińskiego Zachodu, prawda, że o tyle podniesie się w oczach odszczepionego Wschodu, dziwi nas tylko, że unitom o to tak bardzo chodzi. Zawsze tam biada, gdzie szukają poważania zewnątrz a nie usiłują wydobyć go z wnętrza, zawsze Rusinom właściwa broić a w niebogłosy krzyczeć.

Gdy tedy tak potrzeba ruska stoji, nie pomału Kościoła narazili biskupi nasi, gdy w układzie Lwowskim niejakie ustępstwa ze swych praw poczynili. Uchwały swe przed nami zataili, gdy tymczasem Rusini coprędzéj otrzymali uwiadomienie oraz obyczajem greckim rozkaz natychmiastowego stosowania się do nich, zkąd rozterki bardziéj między nami się rozżarzyły. Zabrali się biskupi nasi do rzeczonego układu zupełnie bez znajomości praw istniejących, bez porozumienia się z kapitułami, i gdyby nie pewien kanonik lwowski, sprawa łacińska mogła była przepaść zupełnie. Mówimy o tém bez goryczy jako o wypadku dziejowym. A przecież w stósunkach publicznych niewolno unosić się względnostkami jakiéjsiś uprzejmości i ciasnéj jednoty. Dobro Kościoła powszechnego, nie w granicach rakuskich zamkniętego należało się mieć na oku, należało znać dokładnie przebieg unii, a wyrzekaniami przywidzianego pokrzywdzenia nie dawać się uwodzić. Należało wspomnieć sobie na istniejące diecezalne przepisy*), do których wedle pojęć prawnych, wszelki o-

---

*) Dziwnie niejasne pośród nas panują pojęcia. Utrzymują powszechnie, że Bulla Benedykta XIV. z d. 26. Maja 1742. stosuje się do Włoskich Greków; że proszącym w r. 1744. biskupom polskim zastosowania jéj tutaj Stolica Apostolska odmówiła. Przynajmiéj w ziemi Przemyskiéj obwołaną została i to przez obie władze duchowną i świecką w sposób, jako owemu czasu był właściwy. Oto odpowiedni dokument:

„Antonius de Gołasze Dąb Gołaszewski Dei et Apostolicae sedis gratia episcopus Premislensis. Universo Clero, tam Saeculari, quam Regulari Dioecesis nostrae Premisliensis, Nobis in Christo Dilecto, Salutem in Domino. Emanata in Publico Ecclesiasticis suprema Decreta mediante Excelso horum Regnorum Gubernio nobis intimata atque ipsiusmet Excelso horum Regnorum Gubernio Dilectionibus vestris **publicantes:** ut pote . . . Decretum IV. Nro. 15,522. Quod concernit transitum ex uno Ritu ad alterum sua Majestas virtute supremi sui Aulae Decreti dd. 9. Junii a. h. ordinavit, ut in posterum ita hac in parte procederetur, quemadmodum hactenus usu venit. Quandoquidem occurentes difficultates, quae inter matrimonium ineuntes diversi, Graeco Catholici et Latini Ritus, ex diversitate dierum esurialium ac festorum oriri possunt, jam per Bullam Benedicti XIV.: *Etsi pastoralis* etc. penitus jam levatae sunt, **si cujus Bullae Graeco-Catholicus Conjux Ritum Latinum suae Conjugis, non autem vice versa Uxor Latina Ritum Graeco-Catbolicum sui Mariti sub tempus Matrimonii suscipere valet.**

Quae suprema Decisio Domino Episcopo cum hoc adjuncto notificatur, quod per eadem omnia illa dubia, quae intuitu Baptismi liberorum possunt contingere de se ipsis explanantur. Josephus Comes Brigido. Ex Consilio Guberni Leopoli die 5. Julii 1787. . . . . . . In sequelam ejusmodi de suis tenoribus exaratorum Decretorum commendamus. Et quidem. . . . . 4). Ut circa occurentes difficultates, quae inter diversi ritus Conjuges intuitu dierum esurialium, festorum, ac baptismi liberorum oriri possent, praescriptum Bullae Benedicti XIV. incipientis *Etsi pastoralis* pro norma habeant ac omnino observent. Hujus porro Bullae I. quod attinet cathegoriam baptismi liberorum obloquentia est ejusmodi.

§. II. Nr. VIII. et sequent. „Infantes nati ex Patre et Matre Graecis, ritu graeco nisi aliter parentes, accedente Ordinarii consensu, voluerint baptizari debent.

„Nati vero ex Patre Latino et Matre Graeca Latinis sunt caeremoniis baptizandi. Proles enim sequi omnino debent Patris ritum, si sit Latinus.

„Si vero Pater sit Graecus et Mater latina, liberum erit eidem Patri, ut proles vel ritu graeco baptizetur, vel etiam ritu la-

byczaj wolniejszy raczéj naginać niż odwodzić należy. A że układ lwowski od Stolicy apostolskiéj dotąd niepotwierdzony nie jest jeszcze prawem, wolno nam łacińską kobietę wziąść w obronę. Obrządek swój może sobie mieć za najwyższe swe dobro, zwłaszcza, że istotnie przedniejszy od wschodniego, a jako można jéj bronić, aby nieprzekazywała tego dobra przynajmniéj córkom swoim! Z jakich przyczyn odsądzać ją z góry od najmilszego i najzasłużeńszego zatrudnienia, zwłaszcza, jeżeliby mąż nie był temu przeciwny! Z jakich przyczyn okęszać jéj macierzyńskie uczucia? Z jakich przyczyn i mężowi odbierać wolność spełnienia życzeń żony i pozyskania sobie tym sposobem jéj serca! Z jakich przyczyn układ robi jednę i drugą stronę niewolnikiem! A nuż by mąż odpadł do schizmy, maż gorliwa łacinniczka obojętną zostawać, gdy wszystkie jéj dzieci w odszczepieństwie będą się wychowywały! Alboż będzie może w tym razie Kościół małżeństwo unieważniał! Gdyby przynajmniéj był układ Lwowski zostawił wolność oblubieńcom układania się o dzieci, dopilnowałby kapłan łaciński, aby obrządek jego nieszczesł w małżeństwie. Nieuchybimy zatém episkopatowi naszemu, jeżeli staniemy przy wiadomym Papieżu. Zjednoczenie nie zależy na tém, aby Kościół łaciński ustępował. Pojęcie to wymaga ustępstwa ze strony przybywającéj. Może być, że nas posądzą o odstręczenie unitów. Odpowiadamy. Lepiéj uronić co nieco z wątpliwéj unii, niżeli żeby miał cierpieć obrządek łaciński. Bo gdy nasiennik łaciński zostanie, unia przy sprzyjających okolicznościach podjąć się da na nowo: gdy zginie łaciński a upadnie unia, wszystka nadzieja przepadła.

O połknięcie unii nie idzie nam wcale. Owszem radzibyśmy ją utrwalić i koniecznie Kościołowi zachować. Ku temu celowi przychodzi nam podawać osławiony wprawdzie, lecz dziejami doświadczony środek nowego latinizowania, któregoby oczywiście jedynie Stolica Apostolska mogła użyć. Sądzimy zatém być rzeczą odpowiednią, gdyby łaciński zakon, najliczniéj po Rusi rozsiany sprawował także prócz swego Msze i Sakrament wedle obrządku słoweńskiego w sposób, jaki Synod Zamojski podaje. Oczywista, że ci zakonnicy mieliby być wyjęci z pod władyków i saméj Stolicy podlegać, żyć zresztą w bezżeństwie, obowiązani być do ustaw założyciela swego w zupełności. Byłby to probierz wiekuisty, hamulec i korzeń unii. Niech się nie wydaje pomysł ten nikomu potwornym. Bo tu może nam wnet Moskwa zaświecić w oczy potworniejszym, unii łacińskiéj, jakiéj już teraz zaczyna słać drogę zabraniając wzmianek o Papieżu, a okazując z dala pokusę Małżeństwa. Ostatecznych środków dobywać należy, kiedy wróg ostatecznie się wytęża.

tino si Uxor latina praevaluerit, id est; si in gratiam Uxoris latinae consenserit Graecus Pater, ut ritu latino baptizetur.“

Quod vero tangit cathegoriam servandi ritus quoad dies esuriales et festa per conjuges diversi ritus, sic eadem Bulla praescribit.

§. VIII. Nr. VII. et sequent. „Maritus Latinus Uxoris Graecae Ritum non sequatur.

„Latina Uxor non sequatur ritum Mariti graeci.

„Graecus maritus potest si velit ritum Uxoris Latinae sequi. Item Graeca uxor potest si velit sequi ritum mariti Latini, post cujus obitum ad ritum graecum redire nequeat.

„Quodsi nolint, unicuique Conjugum in suo ritu, catholico tamen, manere permittatur.

„Matrimonium inter Maritum latinum et Graecam Mulierem latine coram Parocho latino contrahatur.

Punkt ten „quoad forum externum“ został później zmodyfikowany o tyle, że wolność mężczyźnie dana; quoad forum internum obowięzuje jednakże do dziś dnia. Process. Ant. Gołaszewski eppi Prem. de 5. Septbr. 1788.

„Inter Maritum vero Graecum et Mulierem Latinam potest contrahi vel graece coram Parocho Graeco, vel latine coram Parocho Latino, ubicunque Maritus Graecus voluerit.

„Ejus autem Loci ac ritus Parochus debet assistere, ubi et quo ritu matrimonium contrahatur. . . .

„Hunc porro Processum Nostrum ad omnes et singulas Dioecesis Nostrae Ecclessias per D. D. Decanos Foraneos solita via cursoria dirigi, atque ad oedem rite publicato consuetis Currendis eosdem D. D. Decanos se legitimari volumus et mandamus. In quorum fidem. Datum Premisliae die 30. Mensis Decembris A. Dni 1787. Antonius Episcopus.

Dodajemy przypisek z katechizmu Rzymskiego na rozkaz X. Michała z Granowa Wodzickiego biskupa przemyskiego także nas obowiązujący.“ W potrzebie choć kapłan Ruski choć łaciński okrzci dziecię, to do Rodziców swoich obrządków należeć ma Bened. XIV.

Nakoniec przypominamy, jako X. biskup Ant. Wacław Betański pod dniem 24. Lutego 1785. daje informacyję, że przyjmowanie greckiéj kommunii proprio ausu ac sine dispensatione Łacinnika nie czyni Grekiem.

Tylo i nic nadto nie potrzebujemy odpowiadać na zarzuty, żeśmy wielu Rusinów przeprowadzili.

KRONIKA.

ARCHIDIECEZYA GNIEŹNIEŃSKA I POZNAŃSKA.

(Koresp. urz.) **Poznań** dnia 26. Listopada 1862.

Na dni 6. Listopada r. b. potwierdził konsystorz i wydał ordynacyą na legat Ludwika Bątkiewicza obywatela z Krobi Tal. 400 dla kościoła w Lussowie na msze i aniwersarz za duszę ś. p. X. Mikołaja Bątkiewicza byłego plebana w Lussowie i roczne wymijanki.

Tak samo wydał na dniu 10. m. b. ordynacyą na legat Józefa Gryszki z Wałkowa Tal. 50 dla kościoła w Wałkowie na msze za duszę żony swéj Elżbiety i syna Gaspra, jako téż i familii.

JX. Kowalskiemu dotychczasowemu mansyonarzowi w Poniecu udzieloną została pod dniem 12. m. b. kommenda na plebanią w Czeszewie, a miejsce jego w Poniecu objął JX. Karól Gintrowicz kommendarz z Wyszanowa, który pierwiastkowo przeznaczonym był do Mokronosa.

Na mocy złożonéj prezenty, powierzono JX. Jędryczkowskiemu plebanowi z Jmielna pod dniem 11. m. b. kommendę nad kościołem i plebanią w Krzywiniu.

W skutek złożonego na dniu 11. Wrzesnia r. b. popisu konkursowego przez JX. Romana Szulca IIgo kapelana przy kościele Pofrańciszkańskim w Poznaniu udzieloną mu została kommenda na beneficium w Kramsku od 1go Stycznia 1863. roku.

W miejsce X. Józefata Kuczyńskiego odwołanego do klasztoru XX. Reformatów w Wejrowie, przeznaczonym zestał na dyrektora XX. demerytów w Osiecznie X. Arentowicz gwardyan XX. Reformatów.

DIECEZYA CHEŁMIŃSKA.

(Kor.) **Od Kaszub** 11. Listopada. [1]) *Tygodnik Katolicki* zamieścił w N. 44. z dnia 13. Października polemiczny artykuł gdańskiego pisemka kościelnego napisany przeciw korespondencyi z Pelplina. Pomimo to, że odpowiedź redakcyi kilka uwag gdańskiéj zaczepki dostatecznie zbiła, zda nam się przecież rzecz jeszcze *integra*, samo jądro sprawy nie jest dotknięte, może nie dojrzałeś go, Szanowny Redaktorze, bo nie siedzisz pomiędzy nami i nie czujesz, jak my czuć musimy, o co chodzi, co nam dolega. Kiedyś, Szanowny Redaktorze, wskazywał, że diecezya chełmińska jest polską dla swych dziejów, polską dla przeważającéj ludności polskiéj, miałeś prawdę i prawo po swéj stronie, aleś tylko brał przeszłość naszą i obecność w obronę, przecież nie o to tylko chodzi w wielkich planach polityki czy to świeckiéj, czy nawet

[1]) Wyjmujemy tę jednę korespondencyą z licznych, które nas doszły w odpowiedzi na artykuł gdańskiego pisma; raz, że zawiera zajmujące historyczne szczegóły, a potém, że iest napisaną spokojnie i ze znajomością rzeczy. Pragniemy niniejszym artykułem zakończyć rozprawę na ten raz.

Przyp. Red.

kościelnéj. Piękne są wspomnienia przeszłości, zasługują na względy i współczucie usposobienia współczesnych; ale nie przeszłość, i nie obecność stanowi o zamiarach i zasadach rządów, tak polityka jak pasterzowanie tylko têm się kierować ma, czego dobro przyszłych pokoleń wymaga. I tutaj zachodzi wielkie, ważne i stanowcze pytanie: jaką ma być diecezya chełmińska, by katolicką została, polską, czyli niemiecką? Jaka narodowość dla niéj w przyszłości ku zbawieniu dusz i ku chwale Kościoła katolickiego korzystna? Odpowiedź na to wielkie pytanie stanowić będzie charakter naszéj diecezyi. A tutaj prawda tak jasno w oczy bije, że i najcięższy przeciwnik w wyznaniu i narodowości przeczyć jéj nie może. — Czuła dobrze gdańska zaczepka, że to pytanie właściwie całą rzecz rozstrzyga, bo sama nasuwa pytanie: *„czy posiadanie języka polskiego jest nieomylną ochroną przeciw obojętności, a mianowicie przeciw błędnowierstwu?“* — W ogólném osądzeniu téj sprawy odpowiadamy na pytanie to śmiało i otwarcie: tak jest, utrzymanie języka polskiego jest ochroną przeciw błędnowierstwu, utrzymanie narodowości polskiéj jest zaporą przeciw postępom protestantyzmu na przyszłość, jak nią było w przeszłości. Język polski talizmanem nie jest przeciw herezyi, ale zaniedbanie języka polskiego przez tych, którzy mają posłanie karmienia dusz chlebem ewangelii, sprawi u ludu polskiego zobojętnienie dla wiary, zapomnienie dogmatu, niedbalstwo w religijném wychowaniu dzieci, a w następnych pokoleniach oczywiste do indifferentyzmu, lub błędu chylenie się. Dajmy na przykład parafią w bliskości Gdańska, może na jego przedmieściu, jak to exempli gratia parafia S. Wojciecha, porówno z Polaków i Niemców złożoną, przypuśćmy, że tam polskie kazanie pierwiastkowo regularnie miewano co święto i co Niedzielę, ograniczono je później na alternowanie z kazaniami niemieckiemi, daléj kazywano raz w trzy tygodnie, co miesiąc, co kwartał, nareszcie raz w rok; tak że w końcu polscy parafianie wcale nie usłyszą słowa nauki w polskim języku i jedynie się obyć muszą słyszeniem przeczytanéj ewangelii. Nuże pytamy, czyliż, nie słyszawszy polskiéj nauki, nie będą chodzili do dalszych parafii na nabożeństwo, czy zwolna nie zobojętnieją, nie zapomną różańca, godzinek, pieśni, katechizmu, a na końcu pacierza? —

Cóż było przyczyną, że Pomorze niegdyś przez lud słowiański zamieszkałe z takim zapałem rzuciło się w objęcia nowowiarstwa szesnastego wieku? Czyż nie germanizacya przyczyniła się do tego rezultatu, szerzona tamże przez elektorów brandeburskich? Jakżeż sobie to wytłumaczyć, że w ostatnich czasach, tak zwana niemiecko-katolicka herezya znalazła przytułek i ognisko w zniemczonych stronach, a polskie okolice nietknięte pozostawiła? — Wszakże smutne apostazye onych apostołów nowéj wiary pojawiły się na polskich parafiach, ale, tam nie znalazłszy żywiołu, w niemieckie strony apostaci ujść musieli, od polskich dzieci Kościoła precz odmieceni? — Sięgnijmy daléj. W diecezyi warmińskiéj przez długie, długie czasy zaniedbano w polskich stronach kazań polskich, czyż na têm Kościół zyskał? Czy nie zlutrzyły się przez to całe okolice i czyż nie widziała się władza duchowna zmuszoną dla powstrzymania tego, dla odnowienia ducha katolickiego zaprowadzić kazań polskich w Ełku i Margrabowie przed dziesięciu laty? —

Co piszemy, piszemy jako katolicy, nie podsuwamy nikomu złych intencyi, ale trzymamy się faktów. Zapytajmyż więc, czyli Kościół na zmianie rządów w roku 1772. zyskał? — Traktat z 18. Września roku 1773. w artykule ósmym opiewa dosłownie: „katolicy rzymscy będą używać w prowincyach ustąpionych wszy„stkich swoich possesyi i własności, względem zaś religii będą „nienaruszenie konserwowani *in statu quo*, ze wszystkiemi kościo„łami i dobrami duchownemi, które posiadali w czasie przejścia pod „pruskie panowanie w Wrześniu 1772. roku.“ W dalszych stypulacyach tegoż samego artykułu jest zaręczenie imieniem ówczesnego kontrahenta i jego w rządach następców, że nigdy nie będą używali swego prawa udzielności in detrimentum katolickiéj religii. Prawie dosłownie te same zaręczenia nietykalności praw i dóbr kościelnych zawiera traktat grodzieński z dnia 25 Września roku 1793. w artykule piątym. Aliści już deklaracyą d. d. Berlin 28. Lipca roku 1796. stanowi gabinet królewski: „Rzeczone przez duchowieństwo rzymskokatolickie tak w dotychczasowych południowych Prusiech, jako téż w nowo nabytych okręgach posiadane dobra i ziemie, czy należą do biskupstw, kapituł, kollegiat, klasztorów, probostw, albo téż innych duchownych korporacyi i instytutów, mają być, jako rzeczywista własność rządowa, gdyż według zdrowych wyobrażeń są własnością rządową, zabrane, zajęte i uważane tak jak wszystkie inne w drugich prowincyach położone królewskie domeny.“ Do tego przyrównaj specyalną instrukcyą względem zajęcia tych dóbr ministra Hoyma z dnia 10. Września roku 1796. Tyle co do posiadłości, niechaj te kilka słów wystarczą. Co zaś do statystycznego wykazu stanu podówczesnego i dzisiejszego odwołujemy się na data podane przez Rintla w znanéj broszurze: *„Die Verluste der katholischen Pfarrseelsorge in den Pro„vinzen Westpreussen, Posen und Schlesien seit der preussischen Be„sitznahme. Breslau 1853.“* Nie mogąc w szczegóły obszernie udowodnione wchodzić, wypisujemy tylko najogólniejsze rezultaty. Na końcu przeszłego stulecia posiadały Prusy Zachodnie katolickich parafii miejskich 53, wiejskich 202, kościołów filialnych 171, kaplic 112, księży 356, dusz 235,164. Mają zaś w roku 1853. parafii obsadzonych 252, wakujących 3, kapelanii obsadzonych 62, wakujących 52, księży 318, dusz 481,127. Straciły więc przez pierwsze 50 lat obecnego wieku 22 kościołów filialnych, 71 kaplic, 38 księży, gdy tymczasem ludność katolicka o 245,963 wzrosła tak iż teraz 1200 dusz na jednego duchownego przypada, dawniéj zaś tylko 660. Protestańci zaś mieli w Prusiech zachodnich w roku 1798. parochii 152, filii 23, kaplic 2, pastorów 93, dusz 232,657, w roku 1850. mieli parochii 162. filii 62, kaplic 75, pastorów 190, dusz 451,300. Zyskali więc parochii 10, filii 39, kaplic 73, pastorów 97, dusz 218,641. Co do szkół mieli katolicy w Prusiech i w Warmii w roku 1781. Lyceum Hosianum, akademią chełmińską, gimnazya w Brunsbergu, Rössel, Grudziądzu, Wałczu, Chojnicach, Szotlandzie, Malborgu, Wajerowie. Dziś akademia chełmińska zniszczała, a gimnazya są tylko w Brunsbergu, Chełmnie, Chojnicach, Wałczu, progimnazyum w Rössel i jeżeli nas nie zmyli pamięć progimnazyum w Wajerowie. Straciły więc Prusy Zachodnie akademią i cztery gimnazya, a natomiast zyskały 4 protestanckie w miejsce 3 z roku 1798 przejętych.

Jeżeli zaś na te historyczne przytoczenia zarzuci nam kto, że ani majątek ani liczba duchowieństwa nie stanowią pomyślności Kościoła, że chodzi o to, czy duchowieństwo ówczesne było z pod rządów polskich tak uczone, tak obczytane, tak przywiązane do religii i do Kościoła, to wątpicieli tych o nauce duchowieństa za czasów polskich odsyłamy do przeszłości. Chcielibyśmy ich wprowadzić do tych wspaniałych, licznych i pilnie wertowanych bibliotek klasztornych, zaopatrowanych aż do roku 1772., jaknajzupełniéj w dzieła ówczesne najnowsze teologiczne Lessiusza, Pawła Segnierego, Pinamontego, Tournelego, Gravesona, Amorta, Busenbauma, Reiffensthula, Schwarzhubera, S. Alfonsa, S. Karola, Benedykta XIV, Ferrarego. Byli i w naszéj diecezyi pisarze kościelni, którzy umieli z takich dzieł korzystać, jak np. Malachiasz Kramski Cysters w Oliwie, przypominamy, że oliwscy Cystersi mieli własną drukarnią, przypominamy, że drukarnia chełmińska pięknie wydawała wówczas jeszcze książki jak n. p. *Meditationes super veritates christianas* w czterech tomach z polecenia X. biskupa Andrzeja Ignacego na Broniewicach Bajera wskutek rozporządzenia tegoż d. d. Starogród 7. Czerwca 1762., przypominamy, że biblioteki klasztorne liczyły prócz łacińskiéj literatury jaknajzupełniejszą literaturę polską. Dopiero podziały Polski, wojny, powstania, odcięcie od pnia katolickiego to wszystko sprawiło coraz naglejszy upadek stósunków kościelnych, wykształcenia, znajomości przeszłych dziejów, tak żeśmy w chwilach rozproszenia zbiorów, skarbów za czasów Polski nagromadzonych, ani się nie znali na têm i pozwolili, że to wszystko jak uraganem rozniesione na cztery rozeszło się wiatry.

Mamy przed sobą kurs kompletny filozofii, matematyki, fizyki, theologii według zeszytów najdokładniéj spisanych dwu professorów klasztornych z klasztoru Cystersów, mamy piśmienne wypracowania kleryków klasztornych w polskim i łacińskim języku z retoryki i filozofii, i oświadczamy, że żaden kurs teologiczny najzawołańszych uczelni bogosłowia nie okaże nam dzisiaj tak wysoko, tak dobrze, tak pięknie przeprowadzonych nauk. Były więc, mamy tego największą pewność, nauki w świetnym stanie nawet u schyłku rządów polskich, niepotrzebowałyby się wstydzić porównania z mądrością od dzisiejszych mistrzów nabytą. A jeżeli późniéj upadły, kiedy Polski nie było, toć nie Polski i Polaków wina; ale wina wojen, najazdów, niepokoju duszy, niepokojów zewnętrznych, w których młodzież co zdatniejsza innym zawodom służyć miała i czuła powołanie, w których nie było ani pokoju duszy, ani pokoju wypadków, ani szlachetnéj podniety, ani poczciwéj ambicyi do nauk, do pracy wewnętrznéj, do kontynuacyi dawniéj podjętego dzieła.

To niech wam świadczy, że Kościół za Najjaśniejszéj Rzeczypospolitéj świetniéj i święciéj stał jak dziś. I naturalnie, bośmy katolicką gałęzią na katolickim pniu byli i z katolickiego korzenia soki czerpali. Czyż to nie w onym czasie Polacy zaprowadzali pierwsi w Europie nabożeństwo do najsłodszego Serca Jezusowego?[2])

---

[2]) Już w r. 1717. Klemens XI. bullą z dnia 12. List. i odpustami dla Królestwa Polskiego nadanemi to nabożeństwo Polsce zatwierdził, a wprowadzone zostało uroczyście do kościoła Panien Wizytek w Krakowie 6. Czerwca 1718. Wszelako nie poprzestała Polska na prywatném tegoż nabożeństwa praktykowaniu i o to poczęto się starać, aby w całém Królestwie kościoły tak świeckiego jak zakonnego duchowieństwa święto Serca Jezusowego ze mszą i pacierzami na to złożonemi w piątek po oktawie Bożego Ciała obchodzić mogły. Pisał o to do Stolicy Apostolskiéj August II. d. d. Warszawy 15. Maja 1726. Pisał Stanisław Leszczyński, Marya Leszczyńska królowa francuzka, Konstanty Szaniawski biskup krakowski 6. Maja 1726. do Benedykta XIII. (*Gallifet de Cultu S. S. Cordis Jesu* Tom II. p. 155). Pisali wszyscy biskupi polscy

Czyż polski episkopat nie miał w owym czasie ludzi znakomitych nauką, pracą, pobożnością?[3]) Niechżeż niewierny odczyta sobie list pasterski kardynała Lipskiego. Kobielski, biskup łucki, był człowiek w swém powołaniu pracowity, sam objeżdżał i wizytował dyecezyą, miewał do ludu kazania, a prace jego były zachęceniem dla duchowieństwa, słodki a gorliwy miewał nawet u drzwi synagog żydowskich kazania, jak do tego kanony kościelne zachęcają.[4]) Sierakowski Wacław pierwéj biskup przemyski, a późniéj arcybiskup lwowski, gorliwy aż do gwałtowności pasterz, stał w teologicznéj korespondencyi z Benedyktem XIV. Prymasi Krzysztof Szembek, i Władysław Łubieński geograf znakomity, Dembowscy, kujawski i kamieniecki biskupi, byli to ludzie poczciwi, pobożni, przykładnego i pracowitego życia. Konstanty Szaniawski, krakowski biskup, zostawił do dzisiaj pamiątki w Krakowie hojnéj na chwałę Boga szczodrobliwości. Któżby nie znał tego nieśmiertelnego trifolium pokrewnych biskupów imienia Załuskich? Naprzód Jędrzéj Chryzostom Załuski, książę biskup warmiński autor nieocenionego dzieła *Epistolae historico familiares*, gdzie opisuje czyny, *quarum et ille pars maxima fuit*; a potém Stanisław Załuski bratanek poprzedniego, biskup krakowski, książę siewierski; a nakoniec książę nauki olbrzymiéj, pasterz gorejący na ambonie, biskup pamiętny swém arcypięknem dziełem o kolędzie i sposobie jéj odprawiania, nieśmiertelny fundator wydartéj dziś nam haniebnie biblioteki narodowéj,[5]) erudyt słynący na świat cały, skutkiem czego go Francya mianuje opatem de Fontenai, a protestanckie Prusy członkiem akademii berlińskiéj, bibliograf pierwszy w Europie, wygnaniec sybirski za miłość ojczyzny, w kibitce i na wygnaniu z pamięci piszący wśród najprzykładniejszego nabożeństwa swe *Specimen Poloniae historiae criticae* i bibliografią swoją, on Józef, Jędrzéj Załuski, biskup kijowski. Dodajmy, że wychowanie Załuski pierwiastkowe odbierał w domu stryja biskupa:

Jam był Beniaminkiem od niego ztąd zwany,
Że gdy mu przynoszono z drukarni korrekty,
Czytałem dobrze, chociaż chłopczyk siedmioletni.
Ztąd kiedy już umierał, krewnym, kanonikom,
Oblewając mnie łzami, zalecał w te słowa:
Hunc mihi septannem puerum servetis, amici.

a i po śmierci duchowni nam chowali naszego prawdziwie polskiego arcykapłana, bo Benedyktynom w Tyńcu winien swe nauki. Ich katalog biblioteczny po mistrzowsku ułożony był mu szkołą, zachętą, wzorem do niedorównanych dzieł, które sam późniéj wykonał. Dopiero po takiéj szkole poszedł jako jałmużnik króla Stanisława kończyć nauki do Francyi. Dodaj do tego grono duchownych, którémi się umiał otoczyć, a przyznacie, detractores małoduszni, że jeden Załuski za całą akademią starczy. Wymienim tylko kilku; już to najbliższy mu „*ksiądz kochany Janocki*,“ „*ksiądz kochany przyjaciel Karól Wyrwicz prefekt*,“ *X. Bohomolec*, *S. J.* z którym pod imieniem Miclera wydawał historyków polskich, X. *Dogiel*, S. P., który ze zbiorów Załuskiego do swego kodexu korzystał, *Niesiecki*, S. J, któremu nasz biskup dostarczył i materiału i grosza na wydanie owéj słynnéj w czterech foliantach korony, X. *Chmielewski*, kanonik kijowski, znakomity heraldyk, X. *Minasowicz*, także kijowski kanonik, bibliograf, a i wielu innych pomniejszych, jak Kola, Pijar, Misztolt, Sawicki, Tournemine, Skorulski, Poniatowski Jezuici, wszyscy autorowie szacownych monografii historycznych. Ale nie możemy się chociaż nad uwielbioną postacią nadto zatrzymać. Całe Niemcy od czasów reformacyi takiego biskupa, wielkiego nauką, pobożnością, pracą, poświęceniem, ani jednego nie wskażą, równie jak i świętego żadnego od XVI. wieku nie wydały.

A czyż Warmia nie pamięta do dzisia uczonego Grabowskiego, swego biskupa? Któż nie ugnie karku przed Kajetanem Sołtykiem, krakowskim pasterzem? A czyż i w niższém duchowieństwie Polska nie miała znakomitych ludzi? Wyrwicz, Bohomolec, Niesiecki, Dogiel, Chodani, Pohl Andrzéj, Męciński, Zabłocki? A chociżbyśmy też i w trzecim rzędzie wspomnieli Konarskiego, Staszyca, Kołłątaja, Krasickiego, Naruszewicza — i oni mają swą wagę, a mianowicie Staszyc, piękna dusza Chrystusowego miłosierdzia, choć od szatana niedowiarstwem zwiedziony. W głęboko pobożnych rzeczach Polska ówczesna to miała, czego się Niemcy i Francuzi dzisiaj dobijają, jak n. p. tłumaczenie całkowite *Mysticae civitatis Dei* Maryi d'Agreda. Mamy rówież i wyciąg z tego wielkiego dzieła, także z owych czasów pochodzący. Wskazujemy mimochodem na wielkie i piękne dzieło kaznodziejskie X. Arnulfa Żeglickiego *Bibliotheca Sacro Moralis Tom I—X.* 4to Varsaviae 1757. Przypominamy, że biskupi i klasztory mieli swe drukarnie i w nich pożyteczne ogłaszali dzieła, jak n p. sam X. prymas w Łowiczu. Przypominamy ustanowienie bractwa Miłosierdzia w archidiecezyi gnieźnieńskiéj za prymasa Michała Poniatowskiego.[10]) Przypominamy wspaniały i świetny sposób odprawiania nabożeństw w Polsce, którémi, choćby nie patrząc na cel, karlemi tylko zakusami wydawać się będzie inauguracya kryształowoindustryjnego

---

do Klemensa XIII. i otrzymali bullą 18. Maja 1765. Patrz kazania X. Józefa Płochockiego na wprowadzenie bractwa Serca Jezusowego w kościele S. J. u św. Piotra i Pawła w Krakowie Warszawa 1787.

[3]) Klemens XIII. o polskim episkopacie owego czasu jaknajzaszczytniéj mówi w brewe do ówczesnego prymasa z nia 18go Aprila 1767. Brewe to arcyważne całkowicie przytaczamy:

VENERABILI FRATRI GABRIELI ARCHIEPISCOPO GNESNENSI.

CLEMENS PP. XIII.

Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem.

Cum catholicae fidei videamus in die multiplicari pericula, attentiores usque nos facit instantia nostra quotidiana et sollicitudo omnium ecclesiarum, ne in vinea Domini ab inimico homine superseminentur zizania, quibus electa frumenti grana opprimantur. Itaque, ut bonus pater-familias et prudens, ad universae Ecclesiae custodiam vigilantes, Nostri esse muneris arbitramur venerabiles fraters Episcopos identidem appellare, ut de iis quae sibi quisque eorum opus esse existimet anxiores nos faciant, quo collatis opibus et consiliis zizania radicitus evellamus quae terram impediunt, quominus temporibus suis fructum centuplum ferat.

Quantam consolationem Nobis attulerit exitus comitiorum, quae novissime habuit carissima Nostra Polonorum respublica, nemini judicamus esse perspectum magis quam Ven. Fratribus Episcopis, qui, erga suum quisque gregem charitate flagrantes, sentiant, quae quantaque sit in oves sibi commissas vis pastoralis amoris et magnitudo. Quod enim fuit nostri animi gaudium, cum accepissemus, tanta animorum consensione, tanta firmitudine atque constantia, omnes inclytae nationis ordines ad catholicam Religionem in isto regno constabiliendam certatim omnia studia sua contulisse. Vidimus in ea re, magna cum animi nostri laetitia, quanta sedulitate, vigilantia, episcopali charitate et zelo, poloni Episcopi concreditum sibi gregem pascant et paverint; et ovium laudavimus docilitatem, quae, pastorum tantummodo vocem audierunt, eisque ad salutaria pascua deducendas se permiserunt. In filiis suis (ait Sapiens) *agnoscitur vir*, *et filius sapiens doctrina patris.* Quamobrem in humilitate cordis Nostri Deo gratulati sumus, quod Vos fecerit dignos, qui gloriosissimum catholicae Ecclesiae testimonium perhiberetis, *ut fides vestra nunc annuncietur in universo mundo.*

Sed inscrutabili judicio suo Deus noluit eam laetitiam Nobis esse perpetuam. Incredibilis enim molestia nostrum animum cepit, cum accepimus Religioni strui novas insidias, sollicitari vos, ut animo sitis in posterum flexibiliori, novis periculis statum reipublicae vestrae circumsideri, parum firmam esse tranquillitatem ejus et pacem; agitari denique consilia, ut patriae sanctissimaeque leges convellantur. Quae omnia nos habent vehementer sollicitos: et quae nunc vestram rempublicam premunt participes aerumnarum, **dolemus maxime in tantum adduci periculum Polonici regni statum et formam, cum qua ipsius catholicae religionis incolumitas conjuncta est et integritas.** Sed animo minime despondemus; Nosque consolatur beatissimi Apostoli exemplum, qui in adversis ipse se ita sustinebat: *Tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur sed non destituimur, persecutionem patimur, sed non derelinquimur, dejicimur sed non perimus.* „Adeamus igitur tuque et caeteri in inclyto isto Regno VV. fratres cum fiducia“ *ad thronum gratiae, Deum inclamemus, qui potens est salvare vel in paucis, et omnem sollicitudinem nostram projiciamus in eum, quoniam ipsi cura est de nobis.* „Omnis enim causa haec Dei est, cujus propterea ipse Deus erit defensor et vindex. Et magna quidem Nobis spes est futurum, ut haec tentatio vestrae in tuenda Religione constantiae et firmitudini maximam pariat gloriam.

Te vero, ven. frater, cujus excelsa dignitas magnam in isto regno fraternitati tuae tribuit auctoritatem, obsecramus, ut Coepiscoporum excitet nunc maxime zelum atque pietatem, quo flagrantissimis orationibus quisque suis a Deo sibi vim precentur, et in verbo virtutem, ut greges suos confirmare possint in doctrina sana, eosque ad veram excitent poenitentiam, qua Dei iram et indignationem ab isto regno avertant. Illud autem in primis vos maxime admonemus atque rogamus, ut observetis eos, qui dissensiones et offendicula praeter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt. Et quos oportet interea arguere, obsecrari, increpare, in omni patientia et doctrina“ haec sunt pastorum partes praecipuae, quas si impleverint, et grex eorum salutaribus vocibus se morigerum praebet, nihil a misericordia Domini Nobis non pollicemur, cujus longanimitatem salutem denique arbitramur. Et fraternitati tuae, et universis istius regni VV. TT. Episcopis, et *orthodoxae Polonorum genti ob egregiam religionem et fidem gloriosissimae et inclytae*, intimo Nostri paterni cordis affectu Apostolicam benedictionem peramanter impertimur. *Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub annulo Piscatoris, die decima octava Aprilis millesimo septingentesimo sexagesimo septimo, pontificatus nostro anno nono.*

[4]) Kołłątaj: Pamiętniki o stanie duchowieństwa katolickiego.

[5]) Przy wywiezieniu do Petersburga liczyła 264,640 tomów, przeszło 1000 rękopismów, 24,574 rycin.

pałacu w Londynie, lub frankfurtskie Schützenzugi. Tak kanonizacya św. Jana Kantego w Krakowie, lub tamże odprawiona beatyfikacyjna solenność Wielkiego sługi Bożego, Wincentego à Paulo.[6]) Przypominamy przypadające w owe czasy uroczyste, a tak liczne akty koronacyi Najświętszéj Panny w cudownych jéj obrazach z wspaniałością królewską, na który się naród nasz katolicki zdobywał, ilekroć szło o podniesienie chwały niebieskiéj jego królowéj; i tak ukoronowano za Klemensa XI., 8. Września 1717. obraz cudowny w Częstochowie, za Inocentngo XIII., 8. Września 1727. w Sokalu, za Benedykta XIII., 15. Sierpnia 1727. w Podkamieniu, za Benedykta XIV,, 8. Września 1750. w Ostréj Bramie 3. Lipca 1750., we Lwowie, 8. Września 1752. w Leżajsku, 1756. w Berdyczowie, 1762. w Przemyślu za Klemensa XIV., 8. Września 1773. w Poczajowie, 8. Września 1755. w Jarosławiu.[7]) W tym samym czasie koronowano w naszéj diecezyi obraz Najświętszéj Panny w Łąkach W. W. OO. Reformatów i w Chełmnie J. Mć. XX. Missyonarzów za biskupa Wojciecha Stanisława z Leszcza Leskiego. Ponieważ, wszakże biskup sam znajdował się na trybunale radomskim, zastępował go w obu koronacyach X. Pląskowski biskup martyryjski archidiakon i suffragan chełmiński. X. *Leski* był to biskup znakomitych cnót kapłańskich, wielkiéj gorliwości i nieposledniéj nauki, jego nakładem stanął kościół w Starogrodzie, a pomijamy, jakie zasługi położył w zakonie Cystersów, z którego wyniesiony został na biskupa. Zakon Cystersów w ogóle do końca zachował i naukę i pobożność wielką. Wskazujemy na wielkopolskich Cystersów, mianowicie w XVIII. wieku wielkich i zakonnych, chociaż słowem wspominamy prawdziwie niepospolitego X. Michała Józefa Lokę, naprzód opata oberskiego, a potém bledzewskiego, kościoły budował, błota osuszał, chwałę Bożą pomnażał, gdzie stąpił, tam znak do dziś niezatarty zostawił. „Był on ogniskiem, w którém się wszystkie cnoty duchowne i obywatelskie stykały. Dotąd nietylko w ostatnich członkach zgromadzenia, ale i w całéj okolicy mieszkańcach, dochowuje się pamięć tego czcigodnego męża (X. Piotr Widawski ostatni przeor Bledzewski, uczeń Loki, tak pisze w archiwum theologicznêm X. Jabczyńskiego Rok II. 1837. str. 63). W Bledzewie był po Loce następcą X. Frańciszek Rogaliński opat wistycki, który podczas elekcyi był w Rzymie, starając się u Stolicy Apostolskiéj o beatyfikacyą Wincentego Kadłubka, biskupa krakowskiego, późniéj professa w Jędrzejowie u XX. Cystersów, czego i dokazał. Xiądz Antoni Andrzéj Krzesimowski Cysters opat koprzywnicki napisał dobrą ascetyczną książkę „*Viator Christianus*“ która się w kraju i za granicą kilku wydań doczekała. Do takich przełożonych trzeba przystawających zgromadzeń i klasztorów, trzeba zakonów poczciwych, dobrych, a takiemi klasztory nasze i były. Były i uczone. Nawet i Reformaci mieli niezwykłych nauczycieli, tak n. p. napisał lektor ich Wielkopolski X. Teodor Borowicz dobrą teologią moralną w kilku tomach wydaną w Wrocławiu u Korna 1789. To też nuncyusz papiezki Klemensowi XIV. przy wytknięciu wszystkich naszych błędów pisze o pobożności duchowieństwa, pomimo złego przykładu Młodziejowskiego, a mianowicie gorliwą pracę żebrzących zakonów wynosi. To też, kiedy zbierały się chmury nad Polską, ciężkiemi klęskami dla kościoła i narodu ciężarne, Stolica Apostolska nie znajduje dość czułych dla Polski i Polaków wyrazów. (*Florentissimi regni nobisque carissimi. . . . Inclyta Polonorum orthodoxa natio . . . carissima nostra Polonorum respublica*) i daje nam błogosławieństwa nie codzień dawane (*Orthodoxae Polonorum genti ob egregiam religionem et fidem glorississimae et inlcytae, intimo nostri cordis affectu apostolicam benedictionem permanenter impertimur.*[8]) To też Stolica Apostolska cały ówczesny świat katolicki, ach czemuż napróżno, wzywała, widząc w upadku Polski i klęskę Kościoła. (*Dolemus maxime in tantum adduci periculum* **polonici regni statum et formam, cum qua ipsius catholicae religionis incolumitas coniuncta est et integritas.** [9])

Czyż to wszystko nie przekona was, że kościół silnie stał i godnie i ozdobnie za starych naszych czasów, a na zmianach nic nie zyskał, a wiele stracił?

Fakta same mówią za siebie, my nie mamy potrzeby wyprowadzać następstw z podanych historycznych dat. Ogólna przecież z tego uwaga musi nieuprzedzonych o téj prawdzie przekonać, że stanowisko i zadanie polskiego, słowiańskiego szczepu pozostało tutaj tém samém dzisiaj, jak było przed trzema wiekami, i dla tego powtarzamy z Montalembertem: ,,prawowierność gorąca i wytrwała szczepu polskiego jest to broń obosieczna przeciw podwójnemu niebezpieczeństwu. Bez niéj kościół nie miałby schronienia i świątnicy na całéj północy i na wschodzie Europy, od Wezery, aż do Wołgi.“ — Wyraźnie raz jeszcze powtarzamy, że tu nie chodzi o tytuły przeszłości, o stósunki obecnego położenia, ale chodzi o losy przyszłe, te stanowią, i ztąd twierdzimy, że jest powinnością katolików dobrze rozumiejących potrzebę kościoła, nie spuszczać z oka ochraniania i utrzymywania charakteru polskiego w języku, w zwyczajach i w pożyciu katolickiéj ludności Prus Zachodnich.

Jesteśmy dalecy od uniesienia i pragniemy, by duchowni polscy z pokojem, godnością i miłością, przystającą kapłańskiemu charakterowi, na tę sprawę patrzali, a strzegli się ludzkiéj, krewkiéj niecierpliwości. Sprawa to święta i wyższa nad cholerę podjazdowéj wojny. Niechaj zaś uczucie prawd tych byajmniéj nie porywa nikogo do uczucia szorstkiego dla katolików niemieckiego rodu. Daleko naganniejszém byłoby, gdyby stósunki takie miały dać powód do niewłaściwego oporu rozporządzeniom istniejącym władz kościelnych, które nam szanować należy. Wyrazimy się jaśniéj z oględnością, jaką nam nakazują stósunki. Zdarzyło się w najnowszych czasach, że inspektorowie szkół dekanalni przy wizytach szkólnych w szkółkach polskich szczególny kładli przycisk na naukę języka niemieckiego; niektórzy plebani uważali, iż pragnęli rozszerzenia nauki języka niemieckiego z uszczerbkiem nawet postępów w ogólném wykształceniu, a szczególnie z ujmą języka polskiego, który jest w rzeczonych szkółkach mową rodzinną dziatek i ich rodziców. Rozporządzenia rządowe w tym względzie w ostatnich czasach poleciły nauczycielom i plebanom większy mieć wzgląd na język ojczysty dzieci, chcą, aby wykład nauk w języku ojczystym się odbywał, a tego tylko wymagają, by dzieci ustnie ćwiczone w kilku godzinach w języku niemieckim, zwolna nabywały pewnego zasobu wyrazów najpotrzebniejszych języka niemieckiego. Otóż zdarzyło się w kilku miejscach, że parochowie, niecierpliwie znosząc wyższe duchownych inspektorów wymagania w nauce języka niemieckiego, odmawiali assystencyi swéj przy rewizyach komisarzy duchownych. Nam droga ta nie widzi się być chwalebną do przestrzegania potrzeb szkólnych dla języka polskiego, bo pociąga za sobą nieuszanowanie władzy kościelnéj i prowadzi do przykrego ścierania się hierarchii duchownéj. Bolejemy nad tém, że język ojczysty nie znajduje należnéj opieki, ale głośniéj jeszcze woła na nas obowiązek zachowania zgody i miłości, przestrzegania uszanowania władzy. Są zawsze drogi poczciwe i pozwolone stawania w obronie prawdy. „*Habet vim magnam veritas.*“

[6]) Patrz opis tegoż. Kraków 1731. Prawdziwie budującą jest rzeczą czytać opis uroczystości wspaniałych przy ogłoszeniu kanonizacyi św. Jana Kantego. Opis ten zawarty w dziele: *Życie, cuda i dzieje kanonizacyi Ś. Jana Kantego uroczystém ośmiodniem w stolicy królestwa mieście Krakowie roku 1775. uwielbione. przez X. Putanowicza. 1780. w Drukarni akademii Krakowskiéj, fol.* — Dowiadujemy się z tego dzieła mieszczącego wszystkie dokummenta, mowy, kazania, opisy dotyczące téj sprawy, że na tym samym konsystorzu, kiedy kardynałowie i biskupi na postulacyą kardynała Frańciszka Albaniego biskupa Sabińskiego, Opata Komendataryjnego Bledzewskiego, Patrona Królestwa polskiego wota swoje na posiedzeniu półpublicznem o kanonizacyi św. Jana Kantego oddawali, poprzednio na posiedzeniu tajném późniejszy Prymas X. Krzysztof Szembek, diecezanin poznański, kantor katedry gnieźnieńskiéj, koadjutor biskupa chełmińskiego, został ogłoszony biskupem uranopolitańskim w Galacyi. — W Środę zaś tego ośmiodnia odprawiał w kościele św. Anny uniwersyteckim w Krakowie Mszą św. wielką X. Tymoteusz Gorzeński, kanonik katedralny krakowski, późniéj pierwszy Arcybiskup gnieźnieńsko-poznański. — Pozwalamy sobie mały ustęp z wiersza zamieszczonego na czele całego obszernego dzieła, o Swiętym Patronie wyjąć:

Lecz i Ty, Ojcze święty Korony i Litwy.
Miéj w pieczy, ktoreć składa pokorne modlitwy.
Ty zratować ojczyznę możesz w krwawym boju,
Ty nas złotego możesz domieścić pokoju.
Nuż, Ojcze święty, ziomków obrono, zaszczycie,
Niech Twéj pomocy naród doznawa sowicie.
Przebóg! niespuszczaj z losów polskich twéj powieki,
Strapionym Twym rodakom przywróć złote wieki.
Niechże potrzeby nasze Twoje serce wzruszą!
Wszak nam to miłość matki i ojczyzny tuszą.
Tak gdy nas Twa opieka przed Bogiem zasłoni,
Sławić będziem, że Kanty ratunek w złéj toni.

[7]) Raczyński Gabinet Medalów Nr. 464, 465, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 463, 474, 478, 479 i liczne monografie miejsc cudownych, jak np. o Częstochowie, tamże 1847., o Lwowie p. X. Ulanowskiego tamże 1853.

[8]) Brewe Klemensa XIII. do Stanisława Augusta dd. 10. April. 1767.

[9]) Brewe Klemensa XIII. dd. 27. Kwietnia do króla Hiszpanii Karóla III. i z dnia 30. Kwietnia do Józefa II. [10]) List pasterski 1. Lipca 1786. i książka: Ustanowienia Bractwa Miłosierdzia po parafiach w Archidiecezyi Gnieńsk. w Łowiczu w drukarni nadwornéj JOXcia Jmci prymasa 1786.

Właściciel i wydawca odpowiedzialny X. Prusinowski w Grodzisku. — Czcionkami Drukarni Tygodnika Katolickiego w Grodzisku.